

Лазірко Н. О.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

РОМАНТИЧНА ТРАДИЦІЯ КРІСТІАНА ДІТРИХА ГРАББЕ В РЕЦЕПЦІЇ ВОЛОДИМИРА ДЕРЖАВИНА

Стаття присвячена осмисленню реценції творчості драматурга Крістіана Дітріха Граббе та його ролі в розвитку німецької культури XIX століття Володимиром Державином – українським літературознавцем, мовознавцем, істориком, теоретиком української літератури, культурологом, перекладачем, критиком, поетом та публіцистом.

Стаття має на меті представити погляди В. Державина щодо специфіки романтичної традиції у творах німецького митця та подати загальну характеристику його творчого методу, а також з'ясувати особливості інтерпретації індивідуального стилю К.Д. Граббе.

У процесі роботи над аналізом розвідки про життя і творчість німецького драматурга встановлено, що В. Державин прагнув засвідчити культурні зв'язки українського й німецького народів, а переклад та інтерпретація творів німецької літератури, ознайомлення українських читачів з ними були важливими чинниками для українсько-німецької культурної взаємодії.

В. Державин аналізує причини та умови, які впливають на виникнення чи зміну літературних напрямів, зокрема констатує неоднорідність поширення та представлення романтичної естетики в різних національних літературах. Його висновки щодо культурної ситуації в Німеччині у XIX столітті згодом були суголосні із дослідженнями українських та німецьких літературознавців XX–XXI століть.

У дослідженні окреслено доволі критичну оцінку В. Державина творчості К.Д. Граббе, коротке і складне життя якого припало на непростий і переломний період пошуків та самоідентифікації митців-романтиків у Німеччині. Також проаналізовано три періоди творчості К.Д. Граббе, які відповідають прагненням автора знайти свій особливий стиль і, на думку В. Державина, є певним синтезом романтичного (вплив руху «Буря і Натиск»); твори «Жарт, сатира, іронія та децю серйозніше» (1822), «Герцог Теодор Готляндський» (1822) та «Марій і Сулля» (1823–1827), реалістичного (вплив творчості В. Шекспіра; твори «Гогенштауфени» (1829–1830), «Цісар Фрідріх Барбароса» (1829), «Цісар Генріх VI» (1829) та натуралістичного (твори «Наполеон, або Сто днів» (1831), «Германова битва» (1835–1836), «Ганнібал» (1835) світобачення.

Отже, стаття певною мірою являє собою спробу Володимира Державина осмислити творчість Крістіана Дітріха Граббе, повніше окреслити портрет німецького драматурга, розкрити спонуки його вчинків та глибину його думок та ідей.

Ключові слова: Крістіан Дітріх Граббе, Володимир Державин, інтерпретація, реценція, романтизм, творчість.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань українського літературознавства в останні десятиліття стало переосмислення культурної спадщини світової художньо-естетичної думки загалом, а також нове тлумачення творів українського красного письменства. Важливими є також досягнення митців, які працювали за межами України, адже публікації літературознавців закордоння вирізнялися передусім ґрунтовною розробкою різних проблем літературного процесу й конкретних постатей минулого й сучасного.

Серед українців, які працювали в умовах еміґрації, особливої уваги заслуговує постать Володимира Миколайовича Державина – мовознавця, літературознавця, історика і теоретика української літератури, культуролога, перекладача, критика, поета, публіциста, для якого «чинність літератури полягає не в формальній приналежності письменника до певної нації, і не в більш-менш механічному вживанні (або й зловживанні) певної національної мови, і навіть не в тому, що письменник більш або менш правильно «висловлює» чи то «фіксує»

думки та почуття свого національного оточення, а в чомусь іншому й більшому – в тому, що він, письменник, збагачує, поширює, поглиблює національний світогляд свого народу» [7, с. 56]. Так, перебуваючи на еміграції в Німеччині, автор спричинився до дослідження особливостей формування української національної культури, зокрема й літературознавства, яке активно сприймало перспективні тенденції розвитку культури Заходу. Науковець володів багатьма західноєвропейськими мовами: німецькою, англійською, французькою, італійською, давньо- й новогрецькою та іншими, завдяки яким мав змогу в оригіналі читати та досліджувати твори світового письменства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що літературознавча діяльність Володимира Державина в різні часи ставала предметом наукового зацікавлення. Серед науковців, які досліджували різні аспекти життя і творчості Володимира Державина, – Р. Івасів, І. Качуровський, І. Кошелівець, Н. Остапенко, М. Присяжнюк, Р. Рибальченко, Л. Рудницький, Т. Салига, С. Державин, Т. Шмігер тощо.

Зазначимо, що праці цих дослідників, в основному, присвячені теорії перекладу, теоретичному осмисленню літературного процесу в Україні, науково-педагогічним досягненням та епістолярній спадщині. Серед наших публікацій теж розглядалися його літературно-критичні есе, присвячені дослідженню зарубіжної літератури.

Проте розвідка Володимира Державина – «Крістіан¹ Дітріх Граббе», яка написана до 150-ліття з нагоди дня народження німецького митця-романтика й опублікована в газеті «Сучасна Україна» у 1952 році не була детально проаналізована українськими дослідниками, що зумовлює новизну й актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – презентувати Володимира Державина як дослідника творчості Крістіана Дітріха Граббе, а також проаналізувати його погляди на особливості німецького романтизму. Основними завданнями статті є: окреслити основні концепції бачення творчості Крістіана Дітріха Граббе у науковій спадщині українського дослідника, окреслити основні параметри наступних досліджень у запропонованій проблематиці.

Виклад основного матеріалу. Діяльність українського письменника Володимира Державина засвідчує зв'язок українського й німецького

народів у сфері культури, а переклад та інтерпретація знакових творів німецької літератури, ознайомлення українського читача з ними створює підґрунтя для подальшої українсько-німецької культурної співпраці.

Завдяки його зусиллям відбувається процес входження німецької літератури в україномовний простір. Осмислення ним специфіки творчості німецькомовних митців свідчить про невіддільність і органічну присутність України в загальноєвропейському культурному процесі.

Розпочинаючи знайомство з творчістю Крістіана Дітріха Граббе своїх сучасників, а саме до «сучасного читача» апелював дослідник, Володимир Державин подає коротку характеристику причин, які впливають на виникнення чи зміну літературних напрямів. Автор стверджує, що «постання всякого нового стилю містить у собі дуже багато незвичного та незвичайного», тому «читач дивується або й обурюється» з тих творів, які видаються йому подекуди абсурдними чи позбавленими «смаку й стилю» [1, с. 451].

Неоднозначним було ставлення німецького обивателя та й інтелектуала того часу до «крайніх екстраваганцій західноєвропейського романтизму» [1, с. 451]. Проте, наголошує В. Державин, це явище було спричинене «соціально-психічними мотивами», тому «за доби переходу до нового стилю, менш вихованій у формально-мистецькому пляні частині письменників (себто переважній більшості всього письменства, не кажучи вже про читацтво), дуже важко усвідомити, – де закінчуються стилістичні норми попередньої доби, а де – стилістичні норми мистецтва взагалі» [1, с. 451].

Серед сучасних українських дослідників існує думка, що «німецькі мислителі розробляли проект оновлення всієї культури і всього духовного життя, оскільки свято вірили, що настає воістину нова ера в історії культури, і вони, романтики, повинні їй свідомо сприяти. Оновлення культури було для них частиною всього європейського проекту» [8, с. 417]. Для представників цього напрямку «мистецтво підноситься до рівня найвищої цінності і сприймається як вияв глибинної суті і сенсу життєдіяльності» [5, с. 613]. Романтизм «протиставляє буденному життю високі ідеали, сильні переживання, прекрасні душевні пориви непересічної особистості. Автор романтичного твору показує те життя, яке він хотів би бачити» [6, с. 103]. Митці-романтики «заперечували приписи нормативної естетики класицизму, шукали, обґрунтовували і використовували нові ідеї естетичного освоєння дійсності та літературної творчості» [3, с. 35].

¹ У статті Володимир Державин використовує саме такий варіант імені німецького драматурга.

Володимир Державин ще у середині ХХ століття засвідчує поширення та панування романтичних «ліній» у європейській культурі, проте вони «відбилися у красному письменстві окремих західноєвропейських націй та закріпились в історії їх літератур зовсім не однаковою мірою» [1, с. 451]. До того ж, як наголошує В. Державин, у європейських країнах різні митці по-різному і в різний спосіб намагалися передати у своїх творах особливий романтичний дух. Успішним, «канонізованим» майстром слова у Франції був Віктор Гюго, який володів особливим, «суто французьким» літературним смаком і здатністю зворушливо і надзвичайно чуттєво впливати на читачів-сучасників. Проте для декого, наприклад, Петрюса Бореля², це виявилось непосильною справою, а тому їхні твори «не викликали до себе серйозної уваги навіть у суто літературних колах і на сьогодні є відомі самим лише фахівцям з історії літератури» [1, с. 452].

Для німецьких романтиків, як констатує далі автор, «гірше стояла справа <...>, де літературна традиція була поверховою та не пов'язаною з органічним розвитком німецької національно-культурної свідомості, і мистецький смак взагалі, а зокрема в літературі, становив рівень нечисленного прошарку» [1, с. 452].

Метою своєї розвідки Володимир Державин не вбачав аналіз національних рис німецького народу та історичної ситуації, що склалася в культурі, адже стаття про Крістіана Дітріха Граббе мала на меті ознайомити широке коло читачів із творчістю цього драматурга, тому для українського дослідника важливим було лише окреслити культурно-історичний контекст, не заглиблюючись у детальний науковий дискурс. Дослідник лише підсумовує, що стан тогочасної культури спричинений «строкатим расово-антропологічним складом» німецької нації, до складу якої входили «напівкельти на півдні, напівслов'яни на сході, на три чверті литовці на північному сході», а також багатолітні французькі й британські впливи «пояснюють докорінну неврівноваженість німецького національного духу» [1, с. 452]. Тому творчість К.Д. Граббе відповідає духові свого часу і є знаковою в історії німецької літератури та театру ХІХ століття.

Осмыслиючи творчий феномен К.Д. Граббе в контексті аналізу особливостей поетики романтичної традиції, В. Державин досить критично оцінює доробок автора: «драми Граббе становлять курйозний музейний експонат» [1, с. 452].

Попри таке сприйняття творчості німецького драматурга, В. Державин називає його обдарованим та окреслює умови, які вплинули на формування світогляду К.Д. Граббе. Зазначимо, що біографію подано в контексті німецьких літературознавчих оцінок ХІХ–ХХ ст., як стверджує В. Державин.

Відомо, що досить коротке життя (драматург прожив лише 35 років) і творчість К.Д. Граббе припадають на переломний період в історії німецької літератури ХІХ століття, коли письменники романтики робили спроби знайти нові художні засоби для вираження умов і проблем нового реалістичного періоду, що розпочинав формуватися та й згодом домінувати в європейській культурі. Він народився 11 грудня 1801 року в «Детмольді в зовсім неінтелігентній родині» (батько письменника був наглядачем у в'язниці), навчався у Лейпцигу, де вивчав право, згодом продовжив навчання у Берліні, працював дрібним урядовцем, був зарученим з Генрієттою Маєр, проте одружився з Луїзою Крістіаною Клостермаєр, яка була старшою за нього на 10 років. Через вибуховий характер та алкоголізм, який швидше за все, успадкував від матері, шлюб був «дуже невдалий та нещасливий для обох сторін; людина мала мужність зіпсувати собі життя саме в такий спосіб» [1, с. 453].

Сварки та суперечки виникали не лише в особистому житті К.Д. Граббе, а й у професійній та творчій діяльності. Він неодноразово скандалив з видавцем та колегами, а через депресію змушений був покинути Дюссельдорф, де працював у театрі. Помер 12 вересня 1836 року від алкоголізму та туберкульозу «у вельми нужденних обставинах та в порівняно молодому віці» [1, с. 453].

В. Державин у дослідженні зазначає, що творчість К.Д. Граббе умовно можна розділити на три періоди. Перший з них автор називає «диким романтизмом», коли драматург зазнав значного впливу руху «Буря і Натиск» і сюди належать комедія-казка «Жарт, сатира, іронія та дещо серйозніше» (1822) та історичні трагедії «Герцог Теодор Готляндський» (1822) та «Марій і Суля» (1823–1827), сповнені романтичних контрастів і масштабності дії, в яких «автор ніби вишукує належну тематику для щонайбільшої різанини на сцені та поза сценою» [1, с. 453].

Другий період, як стверджує В. Державин, позначився впливом В. Шекспіра, а твори – «Гогенштаффени» (1829–1830), «Цісар Фрідріх Барбароса» (1829), «Цісар Генріх VI» (1829) – є стилізованими під англійського драматурга драми-хроніки та демонструють бажання автора «припасуватись до поміркованих смаків ширших читацьких кіл та

² Жозеф-П'єр Борель д'Отрив (фр. Joseph-Pierre Borel d'Auterive) – французький письменник і перекладач; відомий перекладом роману Данієля Дефо «Робінзон Крузо».

зробити свої п'єси придатними для театральних вистав, повертається до <...> традиційної літературної форми романтичної драми» [1, с. 453].

Щодо творчості англійського письменника Вільяма Шекспіра то зазначимо, що К.Д. Граббе написав статтю «Про шекспіроманію» (1827) і доповнив нею публікації своїх перших творів. Автор статті, як уже зазначалося, справді зазнав певного впливу В. Шекспіра, проте зовсім не ідеалізував його, був противником романтизації його творчості та вказував на невідповідності та деякі суперечливі моменти у вправах англійського драматурга. К.Д. Граббе вболівав за створення німецької національної драми, а Фрідріха Шиллера – німецького поета-романтика, філософа, теоретика мистецтва, драматурга, представника напряму «Буря і натиск» визнавав гідним взірцем для наслідування.

У цей період написана і віршована філософська трагедія «Дон Жуан і Фауст» (1829), в якій автор протиставляє два вічні/традиційні образи, що змагаються за кохання донни Анни та втілюють різні світогляди: Фауст репрезентує ідеалістичне сприйняття життя і кохання, а Дон Жуан виступає виразником земних і реалістичних поглядів. Таке трактування відомих персонажів і цікавий сюжет зробили драму популярною серед сучасників драматурга, вона була єдиним твором, який інсценізували за життя автора (Детмольд, 1829) та не втрачала своєї актуальності для німецької сцени до кінця XIX століття.

Щодо третього й останнього періоду творчості К.Д. Граббе, то український літературознавець вказує на «несподіваний поворот до натуралізму, особливо різючого в історичній тематиці його п'єс» [1, с. 454]. Ідеться про твори «Наполеон, або Сто днів» (1831), «Германова битва» (1835–1836), «Ганнібал» (1835), які, на думку В. Державина, демонструють майстерність драматурга й впевненість, що за інших історико-

літературних умов, він міг стати визначним і непересічним натуралістом.

Завершуючи короткий нарис життя і творчості німецького письменника, В. Державин доходить висновку, що «за своїм артистично-літературним підсумком драматургія Граббе становить лише історичний раритет», проте зараховувати його до другорядних класиків було б не справедливим, бо «незважаючи на вульгарні й трафаретні смаки театральної публіки, висловлював свої думки одверто» [1, с. 454].

Висновки. Наукова розвідка присвячена проблемі рецепції німецького романтизму та творчості Крістіана Дітріха Граббе українським науковцем Володимиром Державином. Завдяки дослідженням творів світової літератури та культурних процесів загалом В. Державин став для українського літературознавства своєрідним «літературним консультантом», адже йому вдалося «вжитися в різні літературні твори, появити їхні підповерхові течії, вианалізувати засади їх поєднання, донести до читача їхній глибший зміст» [9, с. 560].

Аналізуючи та інтерпретуючи твори зарубіжних письменників, В. Державин «сполучав фантастичну ерудицію із витонченим мистецьким смаком» [4, с. 113]. Вважав таку просвітницьку діяльність украй необхідною для рідної нації, яка потерпала від утисків, однак стверджував, що «в цих важких умовах життя, відданих на ласку чужих народів, ставши перехожими гостями – ми далі творимо свою культуру. <...> Який інший народ спромігся б на це?» [2, с. 29].

Наголосимо, що тема дослідження не повністю вивчена і є перспективною для подальшого літературознавчого дискурсу, а результати здійсненого аналізу можуть бути використані у процесі проведення подальших досліджень, пов'язаних з проблемою вивчення особливостей літературного процесу XIX – XX століть.

Список літератури:

1. Державин В. Література і літературознавство : Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці / упоряд. С. Хороб. Івано-Франківськ, 2005. 492 с.
2. Державин В. Три роки життя на еміграції (1945–1947). Мюнхен : Академія, 1948. 31 с.
3. Іванишин В.П. Нариси з теорії літератури : навчальний посібник / упоряд. тексту П.В. Іванишин. К. : ВЦ «Академія», 2010. 256 с.
4. Качуровський І. Перекладачі української діаспори. *Vsesvit*. 1991. № 11. С. 109–113.
5. Літературознавчий словник-довідник [Текст] / редкол.: Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В.І. Теремко. Київ : Академія, 1997. 752 с.
6. Словник-довідник літературознавчих термінів / за ред. О.В. Бобири. Чернігів : ФОП Лозовий В.М., 2016. 132 с.
7. Українська література в системі українознавства : Посібник / укл. С. Денисюк, П. Кононенко. К. : НДІУ, 2004. 300 с.

8. Шалагінов Б. Німецький романтизм і літературний мейнстрім ХХІ ст. *Класики і романтики: итудії з історії німецької літератури ХVІІІ–ХІХ століть*. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. С. 413–422.

9. Шевельов Ю. МУР і я в МУРі (Сторінки зі спогадів. Матеріали до історії української еміграційної літератури). *Вибрані праці* : У 2 кн. Кн. ІІ. *Літературознавство* / упоряд. І. Дзюба. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 559–592.

Lazirko N. O. THE ROMANTIC TRADITION OF CHRISTIAN DIETRICH GRABBE AT THE RECEPTION OF VOLODYMYR DERZHAVYN

The article deals with to understanding the reception of the playwright Christian Dietrich Grabbe's works and his role in the development of nineteenth-century German culture by Volodymyr Derzhavyn, a Ukrainian literary critic, linguist, historian, theorist of Ukrainian literature, cultural critic, translator, critic, poet, and publicist.

The article aims to present V. Derzhavyn's views on the specifics of the Romantic tradition in the works of the German artist and to provide a general description of his creative method, as well as to clarify the peculiarities of interpreting the individual style of Christian Dietrich Grabbe.

In the process of analysing the research on the life and work of the German playwright, it is established that V. Derzhavyn sought to demonstrate the cultural bonds between the Ukrainian and German peoples, and the translation and interpretation of works of German literature, as well as the introduction of Ukrainian readers to them, were important factors for Ukrainian-German cultural interaction.

V. Derzhavyn analyses the reasons and conditions that influence the emergence or change of literary trends, in particular, he states the diversity of the spread and representation of romantic aesthetics in different national literatures. His conclusions about the cultural situation in Germany in the 19th century were later consistent with the studies of Ukrainian and German literary critics in the 20th and 21st centuries.

The study outlines V. Derzhavyn's quite critical assessment of the works by Christian Dietrich Grabbe, whose short and difficult life occurred during a challenging period of search and self-identification of Romantic artists in Germany. The author also analyses three periods of Christian Dietrich Grabbe's work, which correspond to the author's desire to find his special style. According to V. Derzhavyn, the author's creative work is a specific synthesis of different worldviews: romantic (influence of the movement "Sturm und Drang"; works "Joke, Satire, Irony and Something More Serious" (1822), "Duke Theodore of Gotland" (1822) and "Mary and Sulla" (1823–1827), realistic (influence of the works of W. Shakespeare; the works "Hohenstaufen" (1829–1830), "Emperor Frederick Barbarossa" (1829), "Emperor Henry VI" (1829)) and naturalistic (the works "Napoleon, or One Hundred Days" (1831), "The Battle of Germany" (1835–1836), "Hannibal" (1835).

Thus, the article is an attempt by Volodymyr Derzhavyn to comprehend the works of Christian Dietrich Grabbe, to outline the portrait of the German playwright, and to reveal the motives of his actions and the depth of his thoughts and ideas.

Key words: Christian Dietrich Grabbe, Volodymyr Derzhavyn, interpretation, reception, Romanticism, creativity.